

R A P P O R T

inzake de orgelvoorziening in de

HERVORMDE KERK

te

V L E D D E R

- o -

S T E F T U I N S T R A

juli 1995

- o -

I N H O U D

	Pagina
I. GLOBALE BESCHRIJVING EN BEOORDELING VAN HET HUIDIGE ORGEL, alsmede, HET VROEGERE VAN DEN BIJLAARDT-ORGEL	3
II. OVERWEGINGEN M.B.T. DE AANSCHAF VAN EEN GEBRUIKT OF NIEUW TE BOUWEN PIJFORGEL	6
a. Kwaliteitsnormstelling	6
b. Het elektronisch orgel	6
c. De plaats van het orgel	7
d. De akoestiek van het kerkgebouw te Vledder	7
e. Tijdelijke vervanging, noodzakelijk of niet?	7
1. Restauratie en/of gedeeltelijke reconstructie Standaard-binnenwerk	8
2. Plaatsing van een tweedehands binnenwerk in de oude kas	9
3. Restauratie/reconstructie van het Van den Bijlaardt-orgel	9
4. Vervangende nieuwbouw	10
5. Vervangend aan te kopen en te restaureren historisch orgel	10
III. AANBEVELINGEN M.B.T. DE TE VOLGEN PROCEDURE	12
IV. BIJLAGEN	13
1. Relevant archiefmateriaal	14
2. Resultaten inventarisatie Van den Bijlaardtorgel	15
2. Notitie NH Orgelcommissie aangaande het elektronisch orgel	18
3. Door schrijver dezes samengestelde basisinformatie m.b.t. het ambacht van het orgelmaken en de werking van een orgel	21
4. Instructies voor kerkvoogdijen m.b.t. het verantwoord verwarmen van kerken, door adviesbureau Van Heel, vaste adviseur Vereniging van Kerkvoogdijen der NH kerken	33

I. GLOBALE BESCHRIJVING EN BEOORDELING VAN HET HUIDIGE ORGEL, ALSMEDE HET VROEGERE VAN DEN BIJLAARDT-ORGEL

Vanaf de late middeleeuwen tot aan het begin van deze eeuw en vanaf ca. 1960 tot op heden was het gewoon dat een orgel op een ambachtelijke wijze werd gemaakt door kleine gespecialiseerde bedrijven. In de tussenliggende periode kan worden gesproken van een fabrieksmatig assamblageproces, waarbij de goede beginselen van klankschoonheid en mechanische overbrenging minder relevant werden geacht.

HET STANDAART-ORGEL

Het huidige instrument is een pneumatisch Standaardorgel uit ca. 1915, dat in 1984 is geplaatst in de aanwezige oude kas van omstreeks 1900. Deze kas is gemaakt door de Dordtse orgelmaker J.J. van den Bijlaardt en afkomstig uit een kerk in Rotterdam. Het is niet bekend wanneer dit orgel in Vledder is geplaatst. Nader archiefonderzoek omtrent afkomst en lotgevallen van dit orgel kan hierover mogelijk meer uitsluitsel geven.

In het kader van dit rapport is e.e.a. echter een tijdrovende zaak, welke een aparte financieringsregeling zal vergen. Bovendien is de uitkomst van een dergelijk onderzoek niet van beslissende invloed in het kader van de in dit rapport genoemde beleidsvoornemens. Dit omdat nog slechts restanten van dit instrument aanwezig zijn (zie de inventarisatie op blz. 15).

Dit laatste is een gevolg van het feit, dat bij de plaatsing van het binnenwerk van A. Standaart in 1984 (door amateur-liefhebbers) het oude orgel is gesloopt, waarbij veel onderdelen zijn verdwenen. Het Standaardorgel stond oorspronkelijk in de Gereformeerde Kerk in het Friese Schraard (nabij Bolsward) en is daar in 1974 verwijderd en opgekocht door dhr. D. van der ploeg te Noordbergum. Dhr. Van der Ploeg heeft in 1984 de oude registerknoppen van Van den Bijlaardt behouden.

Het huidige Standaardorgel heeft de volgende dispositie:

Bourdon	16 voet	discant aangesloten, de bas ligt opgeslagen op de pastoriezolder
Prestant	8 vt	deels front - zink
Roerfluit	8 vt	
Viola di Gamba	8 vt	
Octaaf	4 vt	
Nasard	3 vt	pijpwerk van een versneden Vox Celeste (pijpwerk van ca. 1900 met handgeschreven incrypties en weinig kernsteken.
Woudfluit	2 vt	
Mixtuur	2-3 sterk	
Subbas	16 vt	(pedaal); niet geplaatst
Tremulant		niet aanwezig
Octaafkoppel		functioneert niet
Koppel Ped-Man.		idem

Het metalen pijpwerk is van fabrieksmatige makelij, m.u.v. de Nasard. Het heeft over het algemeen een harde legering, deels geperste labia en is grotendeels voorzien van vele en diepe kernsteken. Het fabriekspijpwerk zonder geperste labia is voor een dergelijke makelij van redelijke kwaliteit. De gedekte houten pijpen zijn van minder goede kwaliteit naaldhout. De toon ervan is 'klein' met weinig draagkracht.

Het cancellenraam van de windlade lijkt oud te zijn.

Het met aluminiumverf opgeschilderde frontpijpwerk van het huidige orgel is van zink en geleverd door Van den Bijlaardt. Het heeft een post-Witte labiumvorm (spitse bovenlabia).

Ook de orgelkas is nog van Van den Bijlaardt. De zij- en achterschotten van de kas zijn momenteel grotendeels voorzien van bordplaat.

Oude windladestokken zijn in de bovenkas verwerkt; 12 oude registergaten zijn nog aanwezig.

De stroomvoorziening in en bij het orgel is uitermate gebrekkig. Er is al aanwijsbaar kortsluiting geweest. Het verdient aanbeveling dit op korte termijn door een erkende installateur te laten verhelpen.

De intonatie is, zoals bij veel orgels uit deze periode, op zeer hoge winddruk uitgevoerd (98mm). Het klankvolume is daarmee toereikend voor de kerkruimte, de draagkracht ervan echter minder dan men zou verwachten.

Het klankkarakter is hard (luid), doods, grof en zonder poësie, lieflijkheid en/of nuance. Daardoor is de zeggingskracht van dit orgel beperkt tot hard en relatief zacht. Een onartistiek instrument. De fraaie akoestiek van de kerk draagt ten zeerste bij aan het nog enigszins karaktervolle geluid bij de fluitregisters, met name de Roerfluit. Zou het pijpwerk zachter worden geïntoneerd, dan zal de klank stomp en voos worden, evenwel star blijven en tevens qua volume ontoereikend worden.

Slechts 11 jaren staat het huidige orgel in de kerk te Vledder. Vooraf aan en tijdens de plaatsing is geen deskundig advies ingewonnen. Al gauw werd duidelijk dat het instrument vele gebreken vertoonde en dat het pneumatische systeem volledig gerestaureerd zou moeten worden, wil het weer voor enige decennia redelijk betrouwbaar functioneren.

Momenteel is het cancelwinddrukverval is groot, tenminste 12mm. De permanente pijpontstemming die daardoor optreedt wordt enigszins verdoezeld door de hoge winddruk.

De huidige staat laat dus zeer veel te wensen over. Gelukkig kon echter in 1994 door de fa. Reil te Heerde een reparatie worden uitgevoerd, waardoor het orgel de eerstkomende jaren nog in redelijk bespeelbare staat zal kunnen functioneren in afwachting van een alternatief.

Conclusie: Het huidige orgel is op den duur technisch onhoudbaar en artistiek van ontoereikend niveau voor deze fraaie historische kerk. Deze stelling zal des te duidelijker worden indien enkele excursies worden georganiseerd naar naburige historische kerken met goede orgels en een eveneens goede akoestiek.

Helaas heeft de kerkelijke gemeente in Vledder zeker een halve eeuw bij een uitermate gebrekkig orgel moeten zingen. Het zich bewust zijn van het belang van een goed en ook mooi orgel, deze kerk waardig, zal ter plaatse allengs moeten groeien, alvorens een verantwoorde beslissing genomen kan worden. De zoëven genoemde excursies kunnen daarbij een goede leidraad geven.

HET VAN DEN BIJLAARDT-ORGEL

De directe voorganger van het Standaard-orgel, het mechanische Van den Bijlaardtorgel heeft tientallen jaren in deplorabele toestand verkeerd. Ook vrij gauw na 1953, toen de fa. J. Reil te Heerde een herstelling heeft uitgevoerd, was het orgel alweer aan een grote beurt toe (zie archiefbijlage 1).

De makelij ervan was heterogeen, d.w.z. diverse losse oudere onderdelen waren geassembleerd tot een instrument. Van den Bijlaardt heeft op vele plaatsen in ons land op een dergelijke wijze orgels geplaatst. De oudste pijpen dateren mogelijkerwijs van eind-18e eeuw. Ook de beelden op de huidige kas zijn van oudere datum, mogelijk begin 19e eeuw. Het overgrote deel van het pijpwerk is vroeg-20e eeuw en van fabrieksmatige makelij ('VdB'). Deze laatste kwalificatie duidt op een minder goede (klank-)kwaliteit.

De dispositie van het Van den Bijlaardt-orgel was in 1966 als volgt:

Bourdon	16 voet	discant oorspronkelijk deels Fluit 4vt en een Cornet (beide 19e E.) bas vurenhout
Prestant	8 vt	frontorens sprekend - zink, klein gedeelte midden 19e E.
Holpijp	8 vt	gr. octaaf vuren, grotendeels VdB
Gamba	8 vt	VdB
Octaaf	4 vt	gedeeltelijk vroeg 19e E. en VdB
Fluit	4 vt	oorspr. uit Holpijp 8vt (19e E.)
Superoctaaf	2 vt	als Oct. 4vt
Cornet		VdB
Trompet	8 vt	zuidelijke factuur (2e helft 18e E.; met aanvullingen 2e helft 19e E. - Loret?); bekens gr. octaaf zink (VdB)

Manuaalomvang C - f3

Aangehangen pedaal; omvang C - c0

Tremulant (vermelding op registerknop: Ventiel) - 1953/Reil.

Eenvoudige geschilderde vuren orgelkas (VdB), deels hardboard, 1984.

Nog aanwezige onderdelen van dit orgel: een stuk windkanaal, de klavierbak met het klavier-afsluitdeksel en een pedaalklavier (VdB).

Het oude pijpwerk, dat Van den Bijlaardt heeft gebruikt voor dit orgel, dateert van 4 verschillende stijlperioden en orgelmakers. In de VdB-situatie heeft dit pijpwerk vooral deel uitgemaakt van de Bourdon 16vt discant, Octaaf 4vt, Fluit 4vt en Trompet 8vt. In totaal zijn er nog 177 oude pijpen aanwezig. Op een oorspronkelijk totaal van waarschijnlijk 522 pijpen is dit 34%; te weinig om monumentale status te verkrijgen.

De staat van het oude pijpwerk van het Van den Bijlaardt-orgel, dat op de zolder van de pastorie is opgeslagen, is deels redelijk, doch deels deplorabel. De oorspronkelijke intonatie ervan is nog wel herkenbaar, maar wel erg beschadigd. Restauratie van dit pijpwerk zal veel tijd vergen.

Het lijkt in het algemeen lieflijk klinkend pijpwerk te zijn. Het labiaalpijpwerk heeft grotendeels noordelijke kenmerken.

De orgelkas is, m.u.v. de frontzijde, grof gemaakt en getuigt niet van fraai ambachtelijk orgelmakerswerk.

De beeldjes op het orgel zijn op zich genomen van betere kwaliteit.

II. OVERWEGINGEN M.B.T. DE AANSCHAF VAN EEN NIEUW, DANWEL GEBRUIKT PIJPORGEL

De mogelijkheden waaruit een keuze kan worden gedaan m.b.t. een definitieve verbetering van de huidige situatie zijn de onderstaande nummers 6 t/m 5.
Hieronder worden deze mogelijkheden toegelicht, waarbij eerst een aantal relevante overwegingen worden gegeven ter ondersteuning van de te maken keuze - de punten a t/m e - .

- a. Kwaliteitsnormstelling
 - b. Het elektronisch orgel
 - c. De plaats van het orgel
 - d. De akoestiek van het kerkgebouw te Vledder
 - e. Tijdelijke vervanging, noodzakelijk of niet?
1. Restauratie en/of gedeeltelijke reconstructie Standaard-binnenwerk
 2. Plaatsing van een tweedehands binnenwerk in de oude kas
 2. Restauratie/reconstructie van het Van den Bijlaardt-orgel
 4. Vervangende nieuwbouw
 5. Vervangend aan te kopen en te restaureren historisch orgel

a. Kwaliteitsnormstelling

Uitgangspunt voor een investering in een orgel in de NH kerken is de door de Generale Synode bekrachtigde wens, dat voor iedere bestede gulden die mogelijkerwijs kan worden uitgegeven, de beste kwaliteit zal moeten worden gezocht. Het beleid van de Provinciale Kerkvoogdijcolleges, de Generale Financiële Raad en de landelijke NH Orgelcommissie is dan ook hierop gericht.

Als adviseur, werkend binnen dit kader, tracht ik in dit rapport dan ook aanbevelingen te formuleren die recht doen aan deze visie.

b. Het elektronisch orgel

Inzake de aanschaf van een elektronisch orgel kan worden verwezen naar bijlage 3. Met name het hierin genoemde aspect van de artistieke, alswel de afschrijving c.q. commerciewaarde acht ik voor een gedegen afweging van groot belang.

De keuze tussen hetzij een elektronisch, hetzij een pijporgel is de afweging tussen het zoeken van gelegenheidsoplossingen-op-korte-termijn of het uitzetten van een goed beleid-op-termijn ofwel een diepteinvestering.

Een goed (= 'echt') elektronisch orgel is inmiddels ook duur. De afschrijving ervan verloopt echter even snel als van de goedkopere merken.

Elke 15 jaar een nieuw elektronisch orgel aanschaffen betekent over 60 jaar een investering van globaal 5 maal f 50.000,-- is f 250.000,--. Hierbij is nog niet gerekend met kostenstijgingen. Deze is echter momenteel ca. 5% per jaar. Voor de aanschaf kan niet gerekend worden op financiële steun van de GFR.

Daarbij moet over de laatste 5 jaar levensduur van elk instrument rekening worden gehouden met onderhoud, gemiddeld f 1.000,- per jaar.

De eenmalige aanschaf van een toereikend nieuw of gerestaureerd oud pijporgel is ca. f 300.000,-- waardevast. Het onderhoud om de twee jaar is gemiddeld ca. f 1.000,--. Na 20 jaar zal een grote schoonmaakbeurt nodig kunnen zijn van ca. f 10.000,--. Een restauratie zal over ca. 70 jaar nodig zijn. Het beroemde historische orgelbezit in ons land toont aan dat pijpmateriaal uit bv. de 16e eeuw klinkt alsof de pijpen gisteren in het orgel zijn gezet.

Bij verdergaande samenvoeging van gemeenten (SOW) en eventuele noodzakelijke inkringing van het aantal gebouwen van de NH-gemeente zal een goed pijporgel van de hand kunnen worden gedaan voor vrijwel dezelfde som als die van de aanschaf met een marge van ca. 10% daaronder. Bij de aanschaf van een goed pijporgel kan gerekend worden op financiële steun van tenminste de GFR.

Als artistieke afweging geldt hier het aspect van een dreunerig geluid zonder voldoende melodievoering en draagkracht (ook bij de nieuwste digitale apparaten) tegenover een altijd natuurlijk geluid met draagkracht, waarnaar het decennia lang probleemloos en plezierig luisteren is.

Voor een fraaie kerk als die in Vledder, waar zovele bezoekers per jaar komen, zou een permanente aanschaf van een elektronisch orgel een beschamende zaak zijn.

Voor informatie m.b.t. langdurige ervaring met een op zich genomen goed elektronisch orgel verwijs ik U naar dhr. T. de Jong, Pres. Kerkvoogd van de NH gemeente te Hoogkerk (-Groningen), tevens lid van de Adviesraad van de Provinciale Kerkvoogdijen in de prov. Groningen, tel. 050-565953.

c. De plaats van een orgel

Hierbij wordt verwezen naar het 'Rapport Beginnselen voor de Kerkbouw uit 1954'. Op basis van de conclusies uit dit rapport en op grond van eigen ervaring acht ik de beste plaats plaats voor een orgel in deze kerk de plaats van het huidige orgel, nl. op de aparte orgelgalerij achter de zingende gemeente.

Deze plaats biedt voldoende ruimte in de breedte, diepte en hoogte. Beneden zittendervaart men orgelklank 'in de rug' als het meest prettig. In akoestisch opzicht is de reflectie van de klank in de kerkruimte op deze wijze ook het meest effectief. Een opstelling op de begane grond is in geval van deze kerkruimte het minst aan te bevelen: minder goede klankuitstraling en zingen 'tegen het orgel in'.

d. De akoestiek van het kerkgebouw te Vledder

Deze vormt een apart probleem in de keuze van een orgel. Immers, in deze fraaie kerk met haar goede proporties klinkt alle muziek fraai. Geen wonder dat zovele zangkoren zo graag in deze kerk willen zingen.

Dus ook slechte orgelklank, zoals die van het huidige orgel, klinkt in deze ruimte al gauw geflatteerd en kan men de neiging krijgen de beleidskeuze al gauw te richten op de allergeodkoopste, i.c. technische verbetering met behoud van het huidige pijpwerk.

Het akoestische verschil tussen een lege en een volbezette kerk is echter vrij groot. De aard en vorm van de ruimte in relatie tot het vrij groot aantal zitplaatsen en het navenante aantal zondagse kerkgangers - in het bijzonder in de zomermaanden - blijft echter dusdanig, dat aan een orgel de hoogste klankkwaliteit gesteld moet worden. Dat betekent een optimale draagkracht en dito volume en toch helder en zingend zonder op den duur vermoeiend te zijn.

Deze eis vraagt om een met de best geeigende materialen gebouwd orgel, dat bovendien artistiek is geconcipeerd en geintoneerd. Er zijn relatief weinig orgelmakerijen in Nederland die een dergelijke eis kunnen verwezenlijken.

Iedere andere oplossing, alhoewel wellicht goedkoper, zal op den duur grote onvrede geven en het onzalige gevoel opnieuw geen goede keuze te hebben gedaan.

e. Tijdelijke vervanging: noodzakelijk of niet?

Een tijdelijke aanschaf van een 4 voets positief van enkele tientallen jaren oud raad ik af. Ondanks de slechte staat van het huidige orgel gaat men er met deze oplossing geruime tijd danig op achteruit.

De redenen hiervoor zijn:

- Deze kerk heeft zonder enige twijfel een orgel nodig dat een 8 voets basis heeft. M.a.w. er is met een 4 voets positief te weinig draagkracht en klankvolume. Daardoor moet de organist telkens begeleiden met alle registers open, wat verveling met zich meebrengt. Bovendien kan de organist onvoldoende 'inspelen' op het karakter van het te zingen lied. Te weinig klankvolume betekent echter een chaotische gemeentezang. Dat kan de bedoeling toch niet zijn.
- Een goed klinkend positief voor een redelijke prijs is moeilijk te krijgen. Er zijn er wel, doch het merendeel ervan klinkt dun, scherp en onpersoonlijk, of irriteert door de pieperige luidheid.
- De kerkvoogdij wordt onnodig met extra kosten geconfronteerd. Op mijn advies hebt U het afgelopen jaar het bestaande orgel door een bekwame orgelmaker laten repareren. Het is gebleken dat dat effectief is voor de periode waar deze voor nodig is, nl. op zoek zijn naar een goed alternatief en in tussentijd zorgen voor een goed financie-

ringsplan.

Voordeel: goedkoper dan een positief en toch nog een draagkrachtig orgel, zij het niet geheel bedrijfszeker. Het eventuele ongemak hiervan is echter het prijsverschil waard. De prikkel om een andere, definitieve oplossing te zoeken blijft zodoende ook aanwezig.

Tijdelijk een positief aanschaffen en op termijn voor een iets lagere prijs weer van de hand doen zal ongeveer neerkomen op een investering die overeenkomt met enkele redelijk afdoende reparaties aan het huidige pneumatische orgel. De 'inruilwaarde' van positieforgels valt momenteel wat tegen.

Een positief aanschaffen om het in de toekomst te behouden en benutten als koororgel, zou, gezien de vele koren die in deze kerk zingen, een goede optie kunnen zijn. Echter vanwege het onder b. genoemde zal de wens al gauw kunnen doen ontstaan een dergelijk orgel te willen herintoneren, wat weer aanzienlijke kosten met zich meebrengt.

- d. De beste plaats van het orgel is, zoals gebleken, op de galerij. Een positief kan daar niet worden opgesteld zonder volledige verwijdering van het oude orgel. In dat geval zal ook de borstwering in het midden op een stijlvolle wijze aangevuld moeten worden. De Rijksdienst voor de Monumentenzorg zal hiervoor ook toestemming moeten geven en tevens richtlijnen geven m.b.t. een stijlvolle aanpak. Veel extra werk dus, dat ook betaald moet worden.

De mogelijkheden van de aanschaf van een ander orgel in de NH kerk te Vledder kunnen als volgt worden omschreven.

1. Restauratie en/of gedeeltelijke reconstructie Standaard-binnenwerk

Het is in principe mogelijk het huidige orgel te rehabiliteren. De technische aanleg wordt dan geheel vervangen. E.e.a. betekent dus een geheel nieuw binnenwerk met nieuwe klaviatuur met behoud van het oude pijpwerk.

In eerste instantie lijkt deze optie aantrekkelijk voor wat betreft de kostprijs. Bekijken we echter nauwkeurig de verhouding investering-rendement, dan valt deze optie uiteindelijk echter toch negatief uit.

Algehele vernieuwing van alle onderdelen wordt dusdanig uitgevoerd, dat het eindresultaat een goed klinkend orgel dient te zijn, wat artistiek van toonkarakter is.

Vergelijken we dit eens met een kopen van een schilderij of een ander stuk roerend goed. De uiteindelijke waarde van het schilderij zit niet in de dure materialen, die zijn gebruikt en de vele uren die er aan zijn besteed. E.e.a. kan immers toch een burgerlijk, onartistiek schilderij opleveren. Een duizend-in-een-dozijn-produkt, dat uiteindelijk verhoudingsgewijs duur betaald is. Een reproductie van een beroemd schilderij zal misschien net zoveel uitstraling kunnen hebben. Wanneer men zich vooraf niet een goed beeld gevormd heeft van de uiteindelijk beste keuze, al dan niet met behulp van deskundig advies, houdt men zichzelf dus een beetje voor de gek.

Ditzelfde geldt ook, indien men een nieuw binnenwerk maakt met fraaie, duurzame materialen, iets wat er aan alle kanten mooi uitziet. Gaat men vervolgens spelen, dan krijgt men echter een diep gevoel van teleurstelling: het fraaie uiterlijk dient de klank niet. En daar het tenslotte wél om: het orgel is immers in eerste instantie een muziekinstrument, dat gehoord moet worden. Dat het er mooi uitziet, is een tweede noodzakelijke voorwaarde, wil een orgel het predikaat 'kunstambachtelijk' waard zijn. Primair is echter een mooie, immer boeiende klank, waarvan men na enige tientallen jaren nog steeds kan zeggen, dat met de bouw van destijds een goede keuze is gemaakt.

De diepteinvestering voor een nieuw binnenwerk staat dus in een disbalans met het klinkende resultaat: veel te duur voor de klank, die het nieuwe instrument voortbrengt.

Deze optie is alleen zinvol, als het een 1e fase kan zijn in de verwezenlijking van het totaalplan om een geheel nieuw orgel in de oude kas te maken. Men dient zich er dus garant voor te stellen om op termijn alle oude pijpen te laten vervangen door nieuwe. E.e.a. zal ook enige meerkosten betekenen: er zullen bij het maken van nieuwe pijpen ook nieuwe pijproosters gemaakt moeten worden en een aantal nieuwe pijpen zullen mogelijk een andere plaats in het orgel moeten krijgen.

Deze optie combineren met de onderstaande, het plaatsen van een tweedehands instrument in de bestaande kas, is onder bepaalde voorwaarden mogelijk.

2. Plaatsing van een tweedehands binnenwerk in de oude kas

Een gebruikt pijporgel kan een goede mogelijkheid zijn. Er zijn echter een aantal stringente voorwaarden:

1. Het binnenwerk moet binnen de bestaande kas op een logische en verantwoorde wijze kunnen worden geplaatst;
2. Het concept van het orgel moet dusdanig zijn, dat een toereikend klankvolume haalbaar is en dat o.a. de vereiste stemmen daarvoor aanwezig zijn. Veel aangeboden Engelse orgels voldoen niet aan deze eis, daar deze instrumenten t.b.v. de typisch Engelse koorbegeleidingspraktijk zijn gebouwd en niet voor een stevige Nederlandse gemeentengang.
3. Het instrument moet uit even goede materialen zijn vervaardigd dan nieuwbouworgels en dient tevens in goede staat te verkeren, zodat slechts minimale aanpassingen noodzakelijk zijn. Zo niet, dan kan men beter een nieuw orgel laten maken.
4. Het is dus in principe mogelijk dat t.z.t. een geschikt reeds bestaand binnenwerk kan worden aangekocht. Het tijdstip waarop deze kans zich voordoet kan is uiteraard speculatief. Men dient deze optie echter met de nodige kritische blik te bezien en zich niet te gauw tevreden stellen met het aangeboden.
5. Zoals bij alle opties, geldt ook bij deze, dat een gerenommeerde orgelmaker een dergelijk instrument moet plaatsen en herstellen.

3. Restauratie/reconstructie van het Van den Bijlaardt-orgel

Een mogelijkheid van zo'n tweedehands binnenwerk zou kunnen zijn het op de pastoriezolder aanwezige oude materiaal te restaureren en te herplaatsen, dat als zodanig met aanvulling van veel fabriekspijpen door orgelmaker Van den Bijlaardt rond 1900 is samengesteld.

Het fabriekspijpwerk hiervan is echter nog slechter dan van het Standaard-orgel. Blijft dus de mogelijkheid het fabriekspijpwerk te verwijderen en het oude materiaal te restaureren en te gebruiken als basis-pijpbestand voor een nieuw orgel (ca. 65% nieuw te maken pijpwerk).

Dit is een reële optie. Zowel in financieel, als in artistiek opzicht zijn er echter ook bezwaren.

1. Er is te weinig historisch pijpwerk aanwezig, dat bovendien te heterogeen van samenstelling is, om monumentale status te verkrijgen. De mogelijkheid van rijkssubsidie voor dit project is daarmee uitgesloten.
2. Het oude pijpwerk valt grofweg in te delen in 2 categorieën, nl. midden 19e eeuw (de labiaalpijpen in voornamelijk Hollandse factuur) en midden 18e eeuw (de Trompet in zuidelijke factuur). De Trompet is door Van den Bijlaardt nogal gewijzigd om goed te harmoniëren bij het overige pijpwerk.
3. De orgelkas dateert van het begin van deze eeuw en laat slechts zijkantbespeling toe. Stylistisch gezien kan men in deze kas moeilijk een ander instrument maken dan in een stijl van de tweede helft van de 19e eeuw. Bovendien is de kas, behalve aan de frontzijde, wel zeer grof gemaakt en/of met boardplaat bedorven. Vernieuwing van de kas m.u.v. de frontzijde is noodzakelijk. Het is echter de vraag, of op grond van de aanwezigheid van slechts 1 register, de 'zuidelijke' Trompet, het gehele concept van het nieuw te maken orgel een 'zuidelijke' dient te zijn. De Trompet vraagt immers om een aangepaste dispositie, waarbij het specifieke klankkarakter ervan optimaal tot haar recht komt en harmonisch gecombineerd kan worden met de overige registers. Dit impliceert mild klinkende labiaalstemmen, die niet in eerste instantie bedoeld zijn voor de begeleiding van een grote gemeente. Indien de aanwezige registers naar hun eigen hoedanigheid ge-restaureerd worden, is een combinatie van de labiaalpijpen en de Trompet niet optimaal te noemen.
4. De proportie van de orgelkas laat een binnenwerk met meer dan 8 à 10 registers niet toe. Dat is voor deze kerk echter een minimumaantal, hetgeen impliceert, dat elk register tamelijk vol en niet te zacht moet klinken. Indien men een zuidelijk concept in deze kas maakt, dat op zich bezien fraai kan zijn, ben ik enigszins bevreesd voor het feit, dat

- a. het nieuwe orgel te zacht zal klinken en alle kracht van de Trompet zal moeten komen, welks combinatie met de overige stemmen nu juist ietwat moeizaam is;
- b. daardoor wekelijks trouw stemmen van de Trompet noodzakelijk wordt, hetgeen voor amateurorganisten in dorpskerken vaak een moeilijke opgave is;
- c. de noodzaak onvoldoende aanwezig is om met een draagkrachtig prestantplenum de gemeentezang te kunnen begeleiden;
- d. stylistisch bezien het klankkarakter van het orgel 'te vroeg' zal zijn voor het uiterlijk van de kas;
- e. vanwege het feit, dat de restauratie van alle oude materialen zonder overheidssubsidie bekostigd dient te worden, het project net zo kostbaar, zo niet duurder kan uitvallen dan nieuwbouw.

Vanwege deze redenen komt het rendement van de investering weer in het gedrang, omdat de kans bestaat, dat men uiteindelijk niet tevreden is met het nieuwe orgel, dat op zich bezien wel een fraai instrument kan zijn.

M.a.w., een orgel moet 'passen' bij de kerk en bij de gemeente.

Wat wel te overwegen zou zijn, is de optie om het labiaalpijpwerk wel, echter de Trompet niet te benutten voor het nieuwe concept en een nieuwe Trompet in noordelijke factuur te maken. Het oude labiaalpijpwerk zal in een noordelijk concept wel mede voldoende draagkracht kunnen helpen ontwikkelen. De Trompet verdient het om in een fraai zuidelijk historisch orgel een plaats te krijgen, opdat het met behulp van rijkssubsidie kan worden gerestaureerd. Daartoe dient zich t.z.t. zeker een goede mogelijkheid aan.

De kosten van restauratie van het aanwezige oude pijpwerk minus de Trompet, die er het slechtst aan toe is, zullen echter nog wel dusdanig hoog zijn, dat de aanwezigheid van bestaand materiaal de kostprijs niet veel zal kunnen drukken.

4. Vervangende nieuwbouw

Het grote voordeel van nieuwbouw is, dat het te maken concept geheel kan worden afgestemd op de kerkruimte.

Gezien de beperkte aanwezige financiële middelen kan het geen groot orgel worden. Het zal daarom een orgel moeten zijn met relatief wijde mensuren en een verhoudingsgewijs hoge winddruk, waarbij de pijpfactuur (de makelij en de metaallegering) zo zal moeten zijn gemaakt, dat een maximaal dragende toon per pijp kan worden verkregen.

Indien nieuwbouw-ineens aanvankelijk te duur zou zijn, biedt het reserveren van enige registers een mogelijkheid de spaartijd enige jaren te spreiden. Hierbij worden de te plaatsen registers wel mechanisch voorbereid, maar de pijpen nog niet geplaatst. Ook een volledige reservering van het aparte pedaalwerk is een goede mogelijkheid. Dit geeft bij de eerste aanschaf een aanzienlijke besparing. En, een apart pedaal is mooi meegenomen, maar voor de basisfunctie van het orgel, nl. de begeleiding van de gemeentezang, niet onmisbaar.

5. Vervangend aan te kopen en te restaureren historisch orgel

Gezien het bovenstaande ben ik van mening, dat de meest gunstige optie zou zijn om een historisch orgel aan te kopen, dit vervolgens te laten registreren als bijkomend monument van de burgerlijke gemeente Vledder, en daarna t.z.t. te plaatsen en restaureren.

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg heeft te kennen gegeven, dat in geval van een mogelijke aankoop en plaatsing van een in principe monumentwaardig orgel in de kerk van Vledder, dit project in principe voor subsidiëring in aanmerking kan komen vanwege de fraaie en goed klinkende kerk.

Het loont dus de moeite om, eventueel gedurende geruime tijd, een geschikte mogelijkheid af te wachten om een historisch orgel aan te kopen en dat op de daartoe bestemde tijd te laten restaureren. D.m.v. spaarzaam, gericht onderhoud aan het huidige orgel kan een overgangperiode gecreëerd worden om dit te realiseren en om een goed financieringsplan te maken. Het is verantwoord om zo toch enig onderhoudsgeld aan het huidige orgel te besteden.

Gezien de contacten met de SBKGD in Veendam en de besprekingen die er inmiddels hebben plaatsgevonden, lijkt mij het raadzaam, deze optie in samenwerking met de Kerkvoogdij, SBKGD en ondergetekende nader uit te werken.

Enkele excursies naar kerken, waar inmiddels dergelijke orgels zijn geplaatst en gerestaureerd, zijn een uitstekend middel voor een goede beeldvorming.

Het oude aanwezige waardevolle materiaal uit het Van den Bijlaardt-orgel kan door een orgelmaker worden aangekocht, mogelijk dezelfde die het aangekochte orgel op termijn zal restaureren. Het is denkbaar, dat de huidige orgelkas daar ook bijhoort. Voorwaarde daarbij is wel, dat de aan te kopen orgelkas fraaier moet zijn dan de huidige en bovendien van historische waarde moet zijn.

Mocht zich de mogelijkheid voordoen dat slechts een binnenwerk te verkrijgen zou zijn zonder bijbehorende kas, kan worden bezien, of dit materiaal in de huidige kas geplaatst kan worden onder de voorwaarden, die ik al onder punt 2 heb aangegeven.

Indien het uiteindelijk niet lukt om een geschikt orgel te vinden en er intussen reeds flink is gespaard, kan mogelijk (misschien in fasen) toch een geheel nieuw binnenwerk worden gemaakt, waarbij ook dan het oude pijpwerk kan worden verkocht, danwel middels restauratie benut worden.

IV. AANBEVELINGEN MET BETREKKING TOT DE TE VOLGEN PROCEDURE.

1. Zo spoedig mogelijk dient de plaatselijke orgelcommissie haar activiteiten te richten op het verder opbouwen van een orgelfonds en het voeren van acties ten behoeve daarvan.
2. De landelijke NH Orgelcommissie, Uw adviseur en de plaatselijke orgelcommissie blijven intussen uitkijken naar de mogelijkheid van een geschikt bestaand (historisch) orgel. Daartoe worden o.a. advertenties geplaatst in een aantal relevante bladen.
3. De plaatselijke orgelcommissie onderneemt o.l.v. Uw adviseur enkele orgelexcursies, teneinde een gericht beeld te krijgen, welk orgeltype voor de NH kerk te Vledder het meest geschikt is. Tijdens deze excursies zullen recent gemaakte en gerestaureerde instrumenten van diverse Nederlandse orgelmakers worden bezocht en beoordeeld.
4. De keuzebepaling van de orgelcommissie zal gedegen worden bediscussieerd met behulp van de adviseur. De orgelcommissie doet daarna een aanbeveling aan de Kerkvoogdij inzake het uitnodigen van enkele orgelmakers om offerte uit te brengen.
5. N.a.v. de resultaten van de genoemde excursies zal in geval van nieuwbouw een globaal proefbestek door de adviseur worden opgesteld, welke na goedkeuring door de plaatselijke orgelcommissie, de orgelmakers ter hand zal worden gesteld. Daarop brengen zij hun offerte uit.
In geval van restauratie van een aan te kopen historisch orgel doet de adviseur aanvullend onderzoek naar de oorspronkelijke toestand van het instrument en stelt hij een restauratieplan op.
Een al dan niet snelle levertijd is niet zo relevant, aangezien de Kerkvoogdij eerst het financiële dekkingsplan grotendeels gereed moet hebben voordat een keuze-op-termijn kan worden gemaakt. Dit zal naar ik aanneem ongeveer evenveel jaren vergen als de opgegeven langere levertijd van een orgelmaker. Momenteel is nog niet te overzien hoe de levertijden van voor ons belangrijke orgelmakers over ca. 4 jaar zijn.
6. Een erkende orgelmaker is inmiddels uitgenodigd het jaarlijkse onderhoud van het huidige instrument op zich te nemen zonder verplichting op termijn in geval van restauratie of nieuwbouw. In dat kader heeft inmiddels een eerste reparatie heeft plaatsgehad. In overleg met Uw adviseur en de orgelmaker kan worden bekeken, in hoeverre door spaarzaam onderhoud het huidige instrument de eerstkomende jaren nog redelijk dienst kan doen en zodoende uit de eerder gedane investering t.b.v. de aanschaf van dit instrument nog iets meer rendement kan worden gehaald.